

“A escola de Doloriñas”: memoria, latexo e presenza dun tempo ecolar

(“The School of Doloriñas”: memory, heartbeat and presence of an educational time)

Gena BORRAJO

Pedagoga

RESUMO: Exalumnos da escola de ferrado inmortalizada por dona Julia Minguillón na famosa pintura “A Escola de Doloriñas”, evocan a súa infancia. As típicas trasnadas, as leccións aprendidas a carón de Doloriñas e algunha que outra privación afloran na mente destes nenos e nenas que hoxe roldan os setenta anos. Un destes alumnos completou a súa formación na escola pública e explica con todo luxo de detalles a principais diferencias dela co pobre, pero acolledor habitáculo onde aprendeu as primeiras letras. A memoria de dous mestres e os datos aportados polos investigadores Narciso de Gabriel e Vicente Peña veñen a completar esta panorámica sobre algunhas das escolas de Galicia.

PALABRAS CHAVE: Julia Minguillón, escolas de ferrado, escola pública, represión, depuración, memoria, ensino pimary, castigo escolar, ditadura franquista, escola republicana.

ABSTRACT: Former alumni of the “escola de ferrado” (rural school system in which the schoolteacher was paid in kind instead of receiving salary; a “ferrado” is a measure of corn, for example) immortalized by Julia Minguillón in the famous painting entitled “A Escola de Doloriñas” conjure up memories from their childhood. The typical pranks, the lessons learned with Doloriñas and some of the deprivations experienced are still very much alive in the minds of these boys and girls, who today are nearing seventy. One of these former students finished his education in the public school system and explains in detail, the main differences between the latter and the poor, but cozy little schoolhouse where he learned his ABC’s. The memory of the teachers and the data provided by researchers Narciso de Gabriel and Vicente Peña complete this panoramic overview of some of the schools in Galicia.

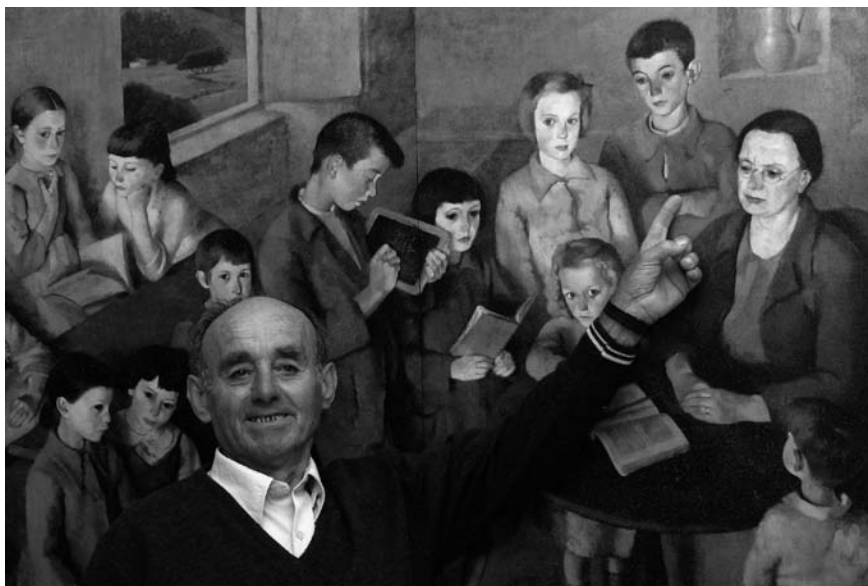
KEY WORDS: Julia Minguillón, “escolas de ferrado”, public school, repression, purge, memory, primary school, punishment in the school, Franco’s dictatorship, Republican school.

---

¹ Este traballo con outro título e agora traducido ó galego reproduce na súa totalidade aínda que con outro formato o que aparecera no número 351 da revista *Cuadernos de Pedagogía* correspondente ó mes de novembro do ano 2005, páxs. 16-21. Desde *Sarmiento* queremos expresar o noso agradecemento a *Cuadernos de Pedagogía* polas facilidades e boa disposición mesmo a nivel persoal como material que fixeron posible a publicación-reproducción deste estudo.

Museo Pedagógico de Galicia: memoria e latexo dun pobo

Abre as súas portas en Santiago de Compostela en outubro de 2004. Desde entón, pasaron polas súas salas máis de dez mil persoas. Aos nenos e mozos chámanlles a atención as pantallas informáticas distribuídas por todo o recinto. Aos maiores, o material escolar que utilizaron na súa infancia. Todo un escaparate para testemuñar o que foi e é a educación en Galicia. Pero o maior atractivo deste museo non son os obxectos, senón as historias da vida que se esconden detrás deles.

Casimiro amosa o seu lugar no cadro “A Escola de Doloriñas”

“Este son eu” –di Casimiro Rodríguez –, un dos alumnos que aparecen no cadro A escola de Doloriñas. Máis de sesenta anos separan a imaxe da realidade. Hoxe, cinco dos nenos e nenas da pintura máis coñecida de Julia Minguillón veñen dar ao Museo Pedagógico de Galicia (Mupega) o seu testemuño dunha infancia vivida na escola de Villapol, en Lourenzá, provincia de Lugo. Non viñeron sós. Acompáñanos outros alumnos que non están no cadro, pero que aprenderon da man de Doloriñas, unha muller de quen non coñecen as súas orixes –“daquela eramos moi pequenos e non nos preocupaban esas cousas”–. O que si lembran é que vivía coa súa filla, Dora, que era modista e que lles daba clase cando Doloriñas estaba enferma. Dictina Cabaleiro –outra das alumnas do cadro– explica que era menos tolerante cá súa nai. “Castigábanos de xeonllos e poñíanos areas de sal no chan”.

Segundo un artigo titulado *Los modelos de Julia Minguillón*, publicado en *El Progreso* de Lugo o 20 de agosto de 1986, con motivo do centenario do seu nacemento, chamábase Dolores Chaves Vizoso. Nacera en 1886, na parroquia de Lagoa, en Valadouro (Lugo) e faleceu en 1968 no barrio de Pousada, onde vivira moitos anos. Poucos pintores se ins-

piraron na escola á hora de facer a súa obra. Contan os habitantes do lugar que, cara ao outono de 1940, Julia Minguillón se atopa coa escena escolar e queda marabillada. É entón cando intenta inmortalizala e comeza a obra que concluiría uns meses despois, na primavera do ano seguinte. Tiña o estudio en Lourenzá. Digna Pérez di que sente envexa pola sorte dos seus compañeiros. Ela deixou a escola “seis meses antes de que dona Julia pintase o cadro”. Digna adoitaba pasar por diante do estudio e daría calquera cousa a cambio de que a pintora a tomase como modelo. Pero isto non ocorreu. Iso si, “un día deume un relicario que aínda conservo” –lévao posto e móstrao como se fose un tesouro–. Os nenos-adultos contan que por cada sesión de posado lles daba “tres galletas pequenas a cada un” e que naqueles tempos de escaseza se daban por ben pagados.

A obra ocupa un lugar destacado, a poucos pasos dun mapa de Galicia e dunha campá, “símbolos do espazo e do tempo arredor dos cales xira toda a actividade escolar” —matiza Vicente Peña, o coordinador científico do Mupega—. Trátase dunha réplica. O orixinal está no Museo Provincial de Lugo e valeulle á pintora a Medalla de Ouro da Academia de Belas Artes no ano 1941. Foi a primeira vez que se lle outorgou tal galardón a unha muller.

As escolas de ferrado

“Os nosos pais pagábanlle a dona Dolores unha peseta ao mes” —di Mari Carmen Cabaleiro, outra das nenas-modelo e irmá de Dictina—. Ademais, levábanlle leña, patacas “ou unha bola de pan cando cocían”. José Luis Cabaleiro —un dos máis pequenos da pintura— explica que a súa nai “lle botaba as patacas a dona Dolores”. O traballo era outra forma de pago. Estamos ante unha das escolas típicas de ferrado. O profesor Narciso de Gabriel, no seu libro *Escolantes e escolas de ferrado*, fala amplamente delas e di que se chamaban así porque en orixe pagábase un ferrado anual de centeo, millo ou trigo pola escolarización de cada neno. Cos anos, fóronse introducindo variantes, coma o caso desta escola de Villapol.

Cada unha das aulas históricas expostas no museo dispón dunha vitrina cos materiais máis significativos da época. Neste caso, o ferrado ocupa o lugar central.

“Eu estiven moito tempo dividindo por tres cifras —lembra José Luis—. Dona Dolores non debía saber máis”. Os escolantes —encargados da escola— tiñan unha formación limitada. En moitos casos, non pasaban dos estudos primarios e carecían de formación pedagóxica. As ensinanzas limitábanse a ler, escribir, contar, aprender o catecismo e algunhas normas de convivencia. “Ao entrar, tiñamos que dar os bos días —di Dictina—. Se o esquecíamos, dona Dolores facíanos saír para entrar de novo e saudar debidamente”. Os libros de lectura eran “o Silabario, o Catón e, un pouco, a Enciclopedia” —lembra Casimiro—. As clases impartíanse no fogar, xeralmente na cociña e á calor da lareira. Paco Iglesias di que o servizo era unha corte na que había coellos e galiñas. De feito, “as galiñas andaban pola escola e ensuciábanos as mesas”. “Cando isto ocorría —engade Hilda Ron, a máis pequena das nenas do cadro— dona Dolores mandábanos botar terra e varrer”.

Os antigos alumnos contan estas vivencias diante da pintura. Na imaxe, nove nenas e tres nenos compoñen, xunto á súa mestra, a escena escolar. Sobre o velador, un libro e unha vara. “Con ela dábanos nos dedos cando facíamos algunha trasnada ou cando non

estabamos atentos”, pero tamén din que lles “pegaba pouco”. Todos teñen moi presente o velador, tal vez porque apoiados nel recibían as atencións de Doloriñas. Dous dos alumnos xa faleceron: o que está no centro intentando resolver unha conta e a nena que, ao seu lado, suxeita un libro. “Ao neno chamabámoslle o *canillero*, porque tiña as pernas moi longas” –din case todos á vez–.

Na escola de Villapol estaban mesturados nenos e nenas. “No recreo, os nenos xogabamos á billarda, ao correcinto ou ao fil dereito” –explica Paco Iglesias–. “As nenas saltabamos á corda, pero só cando o solo estaba seco”, e iso non era moi frecuente.

Aínda estamos no vestíbulo do museo, nunha das zonas dedicadas ao xoguete. A Antonio López chámalle a atención unha buxaina xigante, que, en banzos e a modo de cigurat, sérvelles de repisa a decenas de buxainas de tamaño natural. Son exemplares de todos os modelos, lugares e épocas. Antonio albiscou entre elas unha elaborada con mazaroca de millo, como as que fabricaban eles cando eran nenos. Di que a peza non é moi antiga. “Isto non é de millo do país –asegura– é un híbrido que chegou a Galicia moito máis tarde”. Facían buxainas, zancos e carrilanas. Explican como conseguían facer bailar as buxainas nuns terreos cheos de pedras e de restos de palla e feo, e como mantiñan o equilibrio cos zancos. “Máis dunha vez, entrei na miña casa pola ventá montado neles” –lembra José Luís–. Vivía á beira da escola. En realidade, a escola estaba na súa propia casa, o que ocorre é que “esa parte era propiedade doutro herdeiro”. Naquela época, sobre todo cando os bens eran poucos, as familias dividían o fogar entre os fillos do propietario.

Encontro coa infancia

Os cinco alumnos do cadro de Doloriñas volven posar, esta vez no recanto dedicado á escola de ferrado. Os guías saltaron a orde da visita e leváronnos directamente á terceira planta. Así llo pedimos, porque queremos que, tras a evocación de tantos recordos, os protagonistas se encontren coa “súa escola”.

O espazo está ambientado nunha cociña, como non podía ser doutro xeito. Segundo os alumnos o contorno aparece agora máis coidado. “A nosa tiña as portas cheas de buratos, que tapabamos con pedras para que non entrase o frío e a chuvia” –explica Paco–. A Mari Carmen faille graza a vasoira –está elaborada con xesta–. “É igual que a que utilizabamos nós para varrer a escola. O solo era de terra e estas limpan moi ben”. Nunha despensa perfectamente restaurada, exponse a louza propia de calquera cociña da época. Julia Minguillón pintou unha xerra no seu cadro e, segundo os nenos-adultos, non foi invención súa. A xerra tiña unha función relevante, porque con ela ían “á casa dun veciño buscar auga para beber”. Os espazos destinados ás aulas históricas móstranse ao público para a observación. Non se permite deambular por eles nin usar os seus bancos e pupitres, por razóns obvias de conservación. Pero hoxe os seus responsables fixeron unha excepción, porque os seus visitantes son excepcionais. Traen ao museo a súa historia de vida. Unha vida que dá testemuño da súa escola e da súa infancia. Non lamentan a falta de medios, máis ben séntense privilexiados, porque viviron “moitas e moi boas experiencias”. Dictina recoñece que o que sabe débello a Doloriñas e que as súas ensinanzas lle foron de moita utilidade na vida.

Despois de máis de 60 anos, volven a posar esta vez na aula dedicada á escola de ferrado.

Sentados xa nos bancos da aula histórica, José Luis Moar –asesor do museo– ofrécelles pizarras e pizarríns. Case instintivamente, comezan a escribir. “Eu aínda conservo a que utilizaba na escola” –di Dictinia–. Ao fotógrafo resúltalle difícil facer unha instantánea da escena. Os nenos-adultos están nerviosos. Dictina apenas pode reprimir unha risa compulsiva. Lembrando a súa infancia, aflorou a nena que foi. Mesmo fai pequenas trasnadas, como darlle co cóbado ao que está ao lado e dirixir miradas de complicidade cara aos seus compañeiros. Descubrimos que non é doado enfrontarse á infancia despois de máis de sesenta anos. Dictina deixa escapar a súa emoción, “isto é marabilloso”. Sen dúbida, refírese ao seu encontro co pasado. Di que lle gusta a idea de que fose unha muller quen os inmortalizase na famosa pintura e que celebra que agora sexa outra muller a que escribe sobre iso.

Os escolares da guerra

Encontrámonos agora na aula da República. Unha bandeira tricolor –vermello, amarelo e morado–, a ausencia de símbolos relixiosos e a imaxe dunha muller cos ollos vendados e unha balanza na man sitúannos rapidamente. Antonio López fai memoria e cre lembrar que a primeira escola pública da zona de Lourenzá aparece cara ao ano 38, en plena Guerra Civil. Como ocorreu en toda a xeografía galega, as escolas de ferrado perviviron moito tempo ao lado das públicas. Antonio di que daquela ían á escola de Doloriñas ata os oito anos. A partir dese momento, uns abandonaban definitivamente a súa formación para ocuparse de pequenos labores do campo, como levar as vacas ao monte ou saír a

buscar leña, e outros coma el continuaban os seus estudos na pública. O ambiente alí era moi diferente. “Eramos uns cen alumnos, entre nenos e nenas, e a disciplina era bastante rigorosa”. Lembra que o profesor lles daba coa vara aos que chegaban tarde. “Colocábase detrás da porta e, segundo iamos pasando, dábanos o que el consideraba o noso merecido”. “Resultaba difícil despistalo porque iamos á escola con zocas” e o ruído alertábao de que un impuntual se acercaba. No seu rostro debúxase un sorriso un tanto picaresco e engade: “Aprendemos a pasar tan rápido que algunha vez conseguíamos libranos do lategazo”. Antonio di que cando avanzaban os nacionais o mestre poñíase moi contento, pero se eran os republicanos os que conseguían impoñerse ás tropas nacionais enfadábase moito e a disciplina volvíase máis implacable, se cabe. Pouco a pouco, a guerra pasou a formar parte das actividades lúdicas. “Xogabamos a roxos e nacionais e librabamos a batalla a pedradas”. “Aínda que pareza increíble, non tiñamos demasiados contrastes”. Todos están de acordo en que o campo lles proporcionaba un ambiente excelente para aprender a sobrevivir e a autoprotexerse. “A min –di Antonio– só me alcanzou unha pedra nunha ocasión. Foi na cabeza e sangrei bastante, pero o accidente non tivo maiores consecuencias”. Daquela asistía a unha escola da República, semellante á que José Luis Moar nos mostra na visita.

Educar na ditadura

“Só as nosas virtudes e traballo farán a España poderosa”. Esta é a consigna que reza no taboleiro doutra das aulas históricas. Unha pista certa, é a aula dos profesores, pais e avós actuais. Para máis sinais de identidade: un crucifixo, unha fotografía de Franco e outra de José Antonio Primo de Rivera, o líder do único partido permitido. Na vitrina amóreanse enciclopedias, catecismos, bordados realizados polas nenas e cartillas de escolaridade, de cor azul para os nenos e rosa para as nenas. Sobre un dos pupitres, un caderno de rotación. “Cada día, un dos alumnos escribía nel todas as tarefas realizadas na clase”, explica José Luis Moar. “Deste xeito, o inspector sabía que se facía na clase cada día e a cada hora”. Estamos na aula do franquismo. Corenta anos de dificultades para estudar e para ensinar. As historias de vida de nove mestres e oito mestras recollidas ata o momento polo museo así o testemuñan. Rezos e cantos patrióticos ao entrar e ao saír, os nenos nunha aula e as nenas noutra, e moitísimas mestras e mestres entregados en corpo e alma a superar o atraso das zonas máis afastadas das cidades. “Entón no rural non había posibilidades de proseguir estudos” –conta o mestre Francisco Moisés Rivera Casás–. En 1934, chega a San Cibrao –un pequeno porto situado na costa de Lugo–, e alí traballa ata a súa xubilación en 1982. “Sempre me sentín atraído polo mar. Lembro as miñas viaxes de Viveiro –o seu lugar de nacemento– a Ribadeo”. Case a metade de camiño encóntrase “esta península, cuxas vistas me namoraron”. Naqueles tempos de dificultades o mestre era o principal referente cultural e, en moitos casos, o impulsor de promoción social. “Sempre intentei inculcar nos meus alumnos o desexo de autosuperación” –dixo nunha longa entrevista concedida ao museo–. No ano 1942, consegue levar a San Cibrao unha Escola de Orientación Marítimo-Pesqueira. “Nela formáronse traballadores do mar, patróns de barco, capitáns da mariña mercante e mecánicos navais”. Esta escola tivo un papel moi relevante nunha comarca de gran tradición mariñeira. Hoxe, aos seus 93

anos, o mestre Rivera Casás pasea pola beira do mar que abrazou na súa xuventude e lembra sen nostalgia aqueles tempos nos que, polas súas clases na Escola de Orientación Marítima, cobraba 166,66 pesetas mensuais. "Isto, sumado ao meu escaso soldo de mestre, permitíame vivir con maior folgura". Tamén daba clases particulares e cobráballe 5 pesetas ao mes a cada alumno. "Sei que era moi pouco, pero as familias non podían pagar máis, e eu non me arrepiño de traballar por pouco diñeiro". "A tranquilidade de conciencia tamén é unha riqueza e, sobre todo, cando un é maior". Miles de recordos e anécdotas que nos permiten asomarnos á escola rural galega e imaxinar estes homes e mulleres empeñados en cambiar o seu pequeno e difícil mundo. Celso Currás López recorda na súa historia de vida o lamentable estado no que se encontrou a escola de Trabada, no interior de Lugo, en 1943. "Mesas de piñeiro totalmente encouzadas, e tantos nenos que non me quedaba máis remedio ca agrupalos por seccións e, mesmo, facer subgrupos dentro de cada sección". En Trabada, exerceu como mestre na escola unitaria de nenos. A de nenas era atendida pola súa esposa, tamén mestra. Na parte superior estaba a vivenda, pero el pasaba o día na escola. "Houbo temporadas nas que ía durmir ás tres da madrugada", dicía pouco antes de morrer. Hoxe na aula do franquismo hai un curioso moble para gardar os mapas que Currás lle mandou facer a un carpinteiro do lugar. Trátase dun armario que, a modo de libro, permite organizar e desprazar os mapas para uso dos alumnos. "Con este mecanismo podían consultar a un tempo o mapa físico e o político" –explícalles José Luis Moar aos visitantes–. "Por outra parte, a súa conservación é óptima ao estar colgados e resgardados do po e da humidade". Mentres o mostra, Moar refírese ao debate que, noutros tempos, se suscitou no seo dos Centros de Colaboración Pedagóxica –lugares de encontro dos mestres da época e orixe dos actuais centros de profesores–. "O debate xiraba arredor de dúas ideas contrapostas: se era mellor manter os mapas gardados e non mostrárllelos aos alumnos ata que tocaba xeografía e historia para espertar máis interese ante a novidade, ou, pola contra, se era preferible telos expostos permanentemente para que os nenos se familiarizasen con eles". Parece que é cuestión de teorías e que, aínda hoxe, o debate segue aberto.

As escolas do éxodo

Galicia foi tradicionalmente terra de emigrantes. "A emigración supuxo, en principio, unha ruptura traumática co contorno vivencial" –explica Vicente Peña –. "Non obstante –continúa– afianzou nexos simbólicos e contribuíu decisivamente ao desenvolvemento e á prosperidade de Galicia". Con estas escolas chegan a Galicia metodoloxías innovadoras. "A fonte de inspiración foi moi diversa. Os movementos da escola nova, a escola racionalista, ou mesmo o movemento sarmientino de Arxentina, foron algúns dos idearios nos que beberon os nosos emigrantes. Pero tal vez a maior renovación fose a galeguización do ensino". Son estas escolas "as primeiras que tratan de impoñer materias relacionadas con Galicia: lingua galega, gramática galega, xeografía galega, etc. Tamén tentan inculcar un ensino laico".

Estamos na primeira planta ante unha escola das chamadas de indianos. Tamén se coñecen como escolas de emigrantes e algunhas denomináanse habaneras, por estar sufragadas por emigrantes galegos na Habana. Seguimos da man de Vicente Peña,

que é quen máis investigou sobre o tema. Explícanos como moitos dos galegos ausentes se organizaban en asociacións, estudaban as necesidades das súas zonas de orixe e, a través de cotas e doazóns, mandaban construír escolas, zonas de recreo e bibliotecas. Neste contexto tamén impulsaron movementos sociais destinados a mellorar o nivel instrutivo e cultural dos seus compatriotas. Nunha pantalla situada na zona de paso, o visitante pode localizar todos estes centros no mapa de Galicia. Os monitores están distribuídos polo museo e proporcionanlles aos máis curiosos datos de interese sobre cada un dos temas expostos. Mentres observamos a vitrina dedicada ás escolas de emigrantes, José Luis Moar sinala como curiosidade un obxecto. “Este libro levou unha nena á Habana e, despois de moitos anos, regresou a Galicia para engrosar os nosos fondos”.

Vicente Peña condúcenos ata un espazo contiguo. “É unha recreación do lugar de reunións no que estes filántropos estudaban e discutían a maneira de lles axudar aos seus conveciños”. Das paredes colgan retratos dalgúns destes benfeitores, como os irmáns García Naveira, Pedro Murias ou Fernando Blanco de Lema. Aos irmáns Naveira –oriúndos de Betanzos– débeseles, entre outras, “a construción dun refuxio para nenas fisicamente discapacitadas, un grupo escolar e o gran parque enciclopédico, que contén mostras de diversas culturas que traían das súas viaxes: réplicas de estatuas e murais de obras de arte recoñecidas mundialmente, escenas da vida cotiá, costumes doutros pobos, etc. Pedro Murias apostou pola riqueza agrícola de Galicia e impulsou a formación agropecuaria mediante a creación da Escola Agraria que leva o seu nome, en Vilaframil, no Concello de Ribadeo. Fernando Blanco de Lema contribuíu “con toda a súa fortuna” a sufragar a construción dunha escola de nenas e un modélico colexio de primaria, secundaria e formación profesional na vila coruñesa de Cee. Á grandiosidade do Colexio Fernando Blanco hai que engadirle o impresionante xardín botánico que o rodea, así como a dotación de instrumental científico e didáctico, a gran biblioteca e unha importante colección de pintura. O seu programa combinaba unha formación humanista e científica con materias prácticas para o desenvolvemento económico da comarca. José Luis Moar esboza un sorriso cheo de ironía. “Xogaba con vantaxe, porque era solteiro”. As doazóns non estaban exentas de sa rivalidade. Cada un quería o mellor para a súa comarca e facían verdadeiros esforzos por superarse uns a outros.

Con rivalidade ou non, o certo é que as investigacións levadas a cabo ata o momento polo profesor Vicente Peña permítenlle afirmar que “as sociedades galegas de instrución radicadas en América implantaron ou promoveron a creación dun total de 235 colexios, provistos de 336 aulas e uns 184 edificios de nova construción”. “A estes datos habería que engadir recadacións en metálico destinadas á compra de útiles escolares, dotacións de premios para alumnos, subvención de actividades, etc.” O propio mestre Rivera Casás conta que de neno foi a unha destas escolas, concretamente á de Santa María de Magazos, promovida pola *Sociedad de Instrucción Vivero y su Comarca* (A Habana, 1914) e recoñece que foi “un privilexiado”. “Dispoñiamos de máquina de escribir e tiñamos dous armarios cheos de libros, ademais de cuarto de baño e auga corrente”. O que a principios do século XX non era habitual.

Unha idea convertida en realidade

"Son mestre, fillo de mestres e irmán de mestres". "Crecín en Trabada, onde o meu pai e a miña nai exerceron toda a súa vida". "Lémbroos sempre dando clase e a miña vocación foise fraguando nese ambiente". Con estas palabras, Celso Currás Fernández –fillo do mestre Celso Currás López, exconselleiro de Educación e Ordenación Universitaria e impulsor do Mupega– trata de sintetizar as razóns que o levaron a apostar por un museo que se abría ao público o 21 de outubro de 2004. Atrás quedaba un arduo traballo que comeza cando a Consellería lle encarga ao Centro de Investigación Ramón Piñeiro un estudo de viabilidade e encoméndalle a Vicente Peña a realización de sondaxes para coñecer o estado da museoloxía no eido internacional. Aínda que o decreto de creación é do 2 de novembro de 2000, a recollida de material comeza en 2001. "En cada provincia había colaboradores que percorrían as escolas, sobre todo as rurais". "Organizáronse campañas para a busca de doazóns de particulares e de colectivos". Implicáronse desde o principio aos alumnos a través de certames, "queremos que o alumnado participe das actividades e sinta o museo como seu" –matiza o profesor Peña–. Paralelamente, ponse en marcha a rehabilitación e remodelación integral dun edificio xa existente, a restauración e clasificación de parte dos seus materiais e a recollida de historias de vida. "Había historias moi interesantes que non se podían dilatar no tempo, debido á avanzada idade dos seus protagonistas. De feito, unha destas mestras, xa centenaria, falecía aos poucos días de ser recollido o seu testemuño". Son precisamente estas voces, coas súas experiencias cargadas de dificultades e emoción, as que nos aproximan a unha realidade que, por afastada, nos resultaría difícil comprender doutro xeito. A visita chega á súa fin. Percorremos salas, vimos obxectos e escoitamos historias. Aínda así, ímonos coa impresión de que nos quedan moitas cousas por descubrir. Por iso, facemos nosas as palabras dos seus responsables: "Ademais de ideas, púxose moita alma e moito corazón neste proxecto". Iso é precisamente o que se percibe. Tras cada obxecto e cada espazo hai experiencias vividas ou contadas que nos fan palpitar ao ritmo da historia.

Datos de identificación do MUPEGA:

Museo Pedagógico de Galicia
San Lázaro, 107
15781 Santiago de Compostela
Tel. 981 540 155
Fax 981 540 156
Páxina web: www.edu.xunta.es/mupega

Un centro documental de referencia

"Galicia é un exemplo de sensibilidade". Con estas palabras, Julio Ruiz Berrio, presidente da SEPHE (*Sociedad Española para el Estudio del Patrimonio Histórico Educativo*) iniciaba o seu discurso con motivo das primeiras xornadas celebradas no Museo

Pedagógico de Galicia (Mupega), un acto que Vicente Peña cualificaba como punto de arranque das actividades científicas previstas”. Ao longo de todo o seu discurso, o profesor Berrio animou aos participantes, chegados desde diferentes universidades do país, a ver neste museo “o irmán maior que debe guiarnos”.

Un dos centros máis emblemáticos de Santiago é o CEIP Apóstol Santiago, cuxa maqueta suscita o interese destes rapaces.

En principio, o Mupega non nace con pretensións de ser exemplo de ninguén, pero abriga a esperanza de se converter en centro documental de referencia en Galicia. Ata o momento, máis de 45.000 pezas constitúen o seu acervo cultural. Delas, arredor dun 20% están expostas. Conta con exposicións permanentes e temporais. “Queremos que o visitante encontre sempre algo novo que ver” –di Vicente Peña–. Por outra parte, estase poñendo en marcha a rede Mupega, integrada por cinco institutos históricos da Coruña, Santiago, Lugo, Ourense e Pontevedra. Todos contan con patrimonio educativo propio, que merece ser coñecido e apreciado pola cidadanía. Neste momento, están restaurando os seus fondos e adecuando as súas instalacións para abrir as súas salas, que actuarán como extensións do Museo Pedagógico de Galicia.

Educadores, non mestres

Un niño entró en la escuela [...]. El maestro le preguntó “¿No traes tus libros, hijo mío?”. “Señor –respondió temblando—esquecéronme”; y todos los demás niños se echaron a reír [...]. Pero el maestro [...] les dijo: Hijos míos ¿cuál es la falta de este inocente

para que os burléis de él? No sabe castellano y habla en el dulce lenguaje de su tierra nativa [...]. Sabed, niños que el dialecto gallego, cuyas armoniosas palabras excitan vuestra risa [...] es la fuente de donde salió el idioma español [...] es un dialecto en que pueden expresarse con más dulzura [...] todos los pensamientos y todas las ideas; que en él hablaron nuestros padres, y que nosotros nada debemos [...] sino amarlo, venerarlo como a preciosa herencia que nos han legado nuestros antepasados. Amad el lenguaje en que hablamos todavía; el pueblo que olvida y escarnece su idioma, ese pueblo dice al resto del mundo que ha perdido su dignidad".

Murguía, Manuel (1859/1868): *La primera luz*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, 2000.

Con este fragmento, o ilustre historiador réndelle homenaxe a un idioma que durante moitos anos sufriu o afastamento dos centros educativos. Hoxe Manuel Murguía, ao lado de galegos ilustres, coma Vicente Risco ou Emilia Pardo Bazán, comparte espazo e recoñecemento. Ningún é pedagogo, pero todos contribuíron a mellorar a educación en Galicia.

O visitante pode velos na planta baixa, na primeira parada unha vez pasado o vestíbulo.